

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.ФРАНКА

На правах рукопису

КОНДРАТЮК ОЛЕНА КОСТЯНТИНІВНА

АГРАРНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

1919 – 1939 рр.

Спеціальність 07. 00. 01. – Історія України

+ 23.00.02

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 1997

Дисертація в рукописі.

Аб. 38.305

ЛННБ України ім.В.Стефаника Львівського державного
університету

00710898 (X)

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
В.В.Трофимович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
В.П.Плисюк
кандидат історичних наук, доцент
О.Я.Красівський

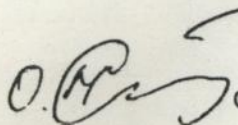
Провідна організація: Тернопільська академія народного господарства

Захист дисертації відбудеться „16” вересня 1997 р. о 15 год. на засіданні Спеціалізованої вченої ради К.04.04.11. з історичних наук при Львівському держуніверситеті ім. І.Франка, за адресою: 290001, м. Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського держуніверситету ім. І.Франка (вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розіслано „ ” серпня 1997 р.

Вчений секретар Спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

О.М.Сухий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Становлення незалежної Української держави, виникнення політичних партій і рухів, що ведуть вперту боротьбу за впливи на суспільство, пропонують свої шляхи виходу з економічної кризи, викликає підвищений інтерес до відтворення об'єктивної картини суспільно - політичного процесу в Україні, зокрема на її західних землях. У зв'язку з цим посталала проблема комплексного дослідження програмних засад і діяльності українських політичних партій та організацій у минулому.

Водночас у сучасних умовах, коли відбувається непростий процес розбудови рівноправних, всебічних міждержавних зв'язків України, особливої актуальності набуває неупереджене висвітлення історії україно - польських взаємин. Внаслідок політичних тенденцій правлячих структур у 20-30-ті роки, коли Західна Україна (Східна Галичина, Західна Волинь, Західне Полісся, Лемківщина, Холмщина, Підляшшя) входила до складу Польської держави, україно-польські стосунки були складними, неоднозначними, суперечливими й залишили в пам'яті обох народів як позитивний, так і негативний вислід будь-яких насильницьких експансій. Тодішні польські правлячі кола проводили щодо українського населення політику беззастережної колонізації, яка в історичній перспективі мала на меті її національну інкорпорацію в польську державність. Активний вплив на зміну етнODEMOГРАФІЧНОЇ ситуації здійснювався через державний апарат управління, колонізацію самоуправних структур, освіту, культуру, систему судочинства. В низці цих проблем особлива роль відводилась аграрному законодавству, складовою частиною якого було насадження польського цивільного та військового сільськогосподарського осадництва на західноукраїнських землях. І це тоді, коли більшість українських селянських господарств відчували земельний голод і не мали змоги ефективно функціонувати. Ось чому аграрне питання поряд з національним посідало в програмних документах і діяльності українських політичних партій Західної України одне з центральних місць і цілком закономірно стало об'єктом напруженої політичної боротьби. Все це робить актуальним наукове вивчення досвіду українських політичних партій Західної України у

20-30-х роках, зокрема в такій важливій сфері, як аграрна. Актуальність досліджуваної проблеми підсилюється і тією обставиною, що окремі нинішні партії в Україні використовують деякі програмні положення своїх попередниць. Ретроспективний погляд на позитивні та вразливі місця у діяльності останніх міг би дати інформацію для роздумів сьогоднішнім політикам, членам тієї чи іншої партії. Отже, наукова та суспільно-політична актуальність спонукали вибір теми для дисертаційного дослідження.

Об'єктом наукової роботи є українські політичні партії та угруповання, що характеризували весь спектр тогочасної політичної думки Західної України від крайньо лівої до правої: Українське Національно - демократичне Об'єднання, Українська Соціалістично-радикальна партія, Українська Соціал - демократична партія, Організація Українських Націоналістів, Українська партія Національної Роботи, Фронт Національної Єдності, Комуністична партія Західної України, Сельроб, Український Католицький Союз, Українська Народна Обнова та ін.

До об'єкту дослідження належать також реальні соціально-економічні процеси в західноукраїнському селі у міжвоєнний період, об'єктивні та суб'єктивні суперечності в аграрних відносинах, пошуки шляхів їх розв'язання, політична, зокрема, партійна боротьба навколо цих питань.

Предметом дослідження є аграрні програмні документи політичних партій, їх порівняльний аналіз, стратегія і тактика, форми і методи діяльності, основні напрями міжпартійних стосунків і боротьби за розв'язання земельного питання.

Хронологія дисертації охоплює 1919-1939 рр. - період, що розпочався після падіння Західноукраїнської Народної Республіки, встановлення в краї польського окупаційного режиму й закінчився початком Другої світової війни, яка призвела до припинення діяльності українських політичних партій.

Історіографія проблеми, ступінь її вивчення. Характеризуючи стан наукового опрацювання досліджуваної проблеми, необхідно зазначити, що ні в українській, ні в зарубіжній історіографії немає спеціальних праць, які безпосередньо стосувалися б теми даної дисертації. Проте це не означає, що вона не викликала зацікавлення. Вже в довоєнний період були видані

брошури і статті, у яких партійні діячі роз'яснювали програмні засади та захищали методи діяльності своїх організацій¹. Але всі згадані праці мають не дослідницький, а довідково-інформаційний характер.

У післявоєнній УРСР історія українських політичних партій розглядалась виключно в контексті критики „українського буржуазного націоналізму”. Виняток становила КПЗУ, реабілітація якої в 1956 р. дала поштовх до вивчення різних аспектів її історії. Побіжно діяльність цієї партії серед селянства досліджували О.Ю.Карпенко², Є.М.Галушко³, М.І.Панчук⁴, І.К.Васюта⁵, Ю.Ю.Сливка⁶. Об'єктом дослідження науковців стали й інші політичні сили, насамперед УСДП і Сельроб⁷. Окремі аспекти діяльності українських партій у контексті національних відносин у Західній Україні міжвоєнного періоду розкрито у монографії С.А.Макарчука⁸. Ю.Ю.Сливка, розглядаючи політику правлячих кіл Польщі, польських та українських партій щодо Західної України в 1920–1939 рр. навів деякі дані й про боротьбу між ними за впливи на селянство⁹.

¹ Як повстало й розвивалося УНДО. З нагоди 10-ліття існування. Львів, 1936; Черкавський О. Чого хоче УНДО? Перемишль, 1927; Чого хоче Українська Соціалістично-радикальна партія? Львів, 1926; Право народу: Приступний виклад програми УСРП. Львів, б/р; Ганкевич Л. З минулого нашої партії (матеріали до історії УСДП) //Календар „Впереду”. Львів, 1920; Темницький В. Микола Ганкевич. Львів, 1932; Іванейко М. Унідизм – УНДО й ФНЕ. Львів, 1938; Назарук О. Гогі і магож. Львів, 1936; Томашівський С. Наша чільна партія у власному дзеркалі. Львів, 1929; Кардаш Д. Український націоналізм. Прага, 1940.

² Карпенко О.Ю. Деякі питання історії КПЗУ //Укр. іст. журн., 1958. №3.

³ Галушко Є.М. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр. Львів, 1965.

⁴ Панчук М.І. У полум'ї класових битв. К., 1979; Його ж: Боротьба КПЗУ за ідейне і організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси. К., 1982; Його ж. „Білі плями” героїчного літопису: із історії КПЗУ. К., 1989.

⁵ Васюта І.К. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. К., 1971; Його ж: Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні (1921–1939). Львів, 1988.

⁶ Сливка Ю.Ю. Сторінки історії КПЗУ. Львів, 1989.

⁷ Кравець М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. К., 1959; Сизоненко Г. Сельроб у боротьбі за возз'єднання. Львів, 1970.

⁸ Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов, 1983.

⁹ Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. К., 1973.

Деякі автори намагались відтворити стан аграрних відносин у Західній Україні. Так, І.К. Васюта ¹⁰ висвітлював питання соціально-економічного розвитку західноукраїнського села, особливості польської аграрної реформи. А.Я.Корнійчук ¹¹ спробувала визначити становище східногалицького селянства між двома світовими війнами в контексті й залежності від урядової політики та загальної соціально-економічної кон'юнктури, розкрити деякі аспекти аграрної колонізації. Ю.Ю.Сливка ¹² наголосив на антиукраїнському характері національної, соціально-економічної, культурно-освітньої політики польських урядових кіл, показав непослідовність прийнятих сеймом законів у розв'язанні складних аграрних проблем, пояснив деякі особливості осадницького руху. В праці К.Р.Оксенюка ¹³ показані масштаби польської земельної колонізації Волині. Певні питання аграрної історії західного регіону України між двома світовими війнами розглядалися у колективних працях ¹⁴.

Загалом радянська історіографія мала певний фактичний матеріал з історії соціально-економічних відносин та політичних партій Західної України, торкалась окремих аспектів теми. Однак навіть найзмістовнішим працям були притаманні органічні вади: вузькокласовий підхід, заідеологізованість, замовчування багатьох фактів, що не вкладалися в офіційну схему.

Після 1990 р. у вітчизняній історіографії настає етап концептуального переосмислення історії України, намагання по-новому, об'єктивніше розкрити політичні та соціально-економічні процеси. Так, у навчальному

¹⁰ Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939). Львів, 1978; його ж. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921-1939 рр. Львів, 1988.

¹¹ Корнійчук А.К. Становище трудячого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920-1939). К., 1957.

¹² Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії. К., 1985.

¹³ Оксенюк К.Р. Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861-1939). Львів, 1979.

¹⁴ Історія селянства Української РСР. У 2 т. - К., 1957.-Т.2; Торжество історичної справедливості. - Львів, 1968; Сливка Ю.Ю., Масловський В.І., Швагуляк М.М., Лялька Я.С., Литвин М.Р., Патер І.Г. Возз'єднання західних земель з Радянською Україною. К., 1989.

посібнику С.М. Злупка¹⁵ зроблена перша спроба охарактеризувати економічні програми українських політичних партій та організацій Західної України у 20-30-х роках ХХ ст.. М.М. Швагуляк¹⁶ показав діяльність українських політичних середовищ Західної України у 30-ті роки, в час загострення українсько - польських стосунків, і висвітлив спроби їх консолідації, зосередивши особливу увагу на причинах та наслідках польської політики „пацифікації“.

У 1993 р. з'явилися праці, в яких дається загальна характеристика діяльності українських політичних партій у міжвоєнний період¹⁷.

О.Ю. Зайцев¹⁸ проаналізував парламентську діяльність політичних партій Західної України, дав характеристику взаємовідносин підпілля і легальної опозиції, розробив класифікацію українських політичних організацій. І.Я. Соляр¹⁹ у кандидатській дисертації головну увагу звернув на консолідаційні процеси національно - державницьких сил Західної України в 1923-1928 рр.; а І.Я.Райківський в дисертаційному дослідженні проаналізував місце УСДП у суспільно-політичному житті, окреслив форми і методи її діяльності²⁰.

¹⁵ Злупко С. Економічна думка України. Текст лекцій. Львів, 1992.

¹⁶ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація в Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Зап. НТШ. Львів, 1991. Т. ССХІІ; його ж. Західноукраїнська суспільність напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. К., 1992. Вип.1.; його ж. Пацифікація. Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993; його ж. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси // Сучасність. 1995. - №2.

¹⁷ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХст. Нариси політичної історії. Київ, 1993; Кондратюк В.О., Зайцев О.Ю. Суспільно-політичне життя в Україні в 20-30-их роках. Львів, 1993; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХст. - 1939р.). Ів.-Франківськ, 1993

¹⁸ Зайцев О. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922-1939). Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. Львів, 1994; його ж. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920-1930). // Сучасність, 1994. № 2.

¹⁹ Соляр І. Проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України (1923-1928). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Львів, 1995.

²⁰ Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1918-1939); Автореф. дис., канд. іст. наук. Львів, 1996.

Для розуміння основних напрямів української політичної думки Західної України міжвоєнного періоду багато дають історіософські праці Я.Р.Дашкевича²¹, Б.Л.Кухти²², Я.Й.Грицака²³.

Історики української діаспори практично не займалися аналізом аграрних програм і діяльністю українських партій на селі, приділивши особливу увагу націоналістичному підпіллю²⁴. Однак у деяких працях є короткі згадки про організаційну та пропагандистську роботу українських партій серед селянства²⁵. До спеціальних праць, які збігаються з досліджуваною темою за часом і певною мірою за проблематикою, належать політологічні праці І. Лисяка - Рудницького, де подані висновки оціночного характеру стосовно партій Західної України²⁶.

У польській історіографії праці міжвоєнного часу мали здебільшого інформативно-довідковий характер з низкою фактичних огріхів²⁷.

Повоєнна польська історіографія (1945-1988 рр.) активно розробляла українське питання у міжвоєнній Польщі. Так, Я.Радзейовський відобразив ідеологічні засади КПЗУ²⁸, а М.Папезинська-Турек зробила спробу проаналізувати українське питання не тільки в політичному, а й у соціальному та

²¹ Дашкевич Я. Дослідження націоналізму. Вступні зауваги // Україна в минулому. Київ; Львів, 1995. Вип. 7.

²² Основи політичної науки. Курс лекцій. За ред. Б.Кухти. Львів, 1996.

²³ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ, 1996.

²⁴ Витвицький С., Баран С. Українські землі під Польщею // Енциклопедія українознавства. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949; Т.2. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 - 1939. Мюнхен, 1968; Т.1. Прокоп М. Україна і українська політика Москви. Б.м., 1981; Організація Українських Націоналістів. 1929-1955. // Збірник статей у 25-ліття ОУН. Б.м., 1955; Киш З. На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924-1926 рр.). Торонто, 1970.

²⁵ Верига В. ЧНДО в Рогатинщині. // Рогатинська земля: Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1989. Т.1; Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1991; Сосновський Л. Шляхами реалізації концепції всеукраїнської єдності // Перший світовий конгрес вільних українців: Матеріали. Вінніпег; Нью-Йорк; Лондон, 1969.

²⁶ Лисяк - Рудницький І. Напрями української політичної думки // Зап. НТШ. Львів, 1991. Т.СХХІІ.

²⁷ Felinski M. Ukraińcy w Polsce odrodzonej. Warszawa, 1931.

²⁸ Redziejowski J. Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy. 1919-1929. Wzlotowe problemy ideologiczne. Krakow, 1976.

релігійному аспектах ²⁹. Урядова політика в селянському питанні, ставлення до неї українських партій знайшли відображення також у працях інших польських авторів ³⁰. Польські історики менш заідеологізовано підійшли до аналізу історії українських політичних партій, аніж вітчизняні, що пояснюється передусім слабшим ідеологічним тиском. Але й їхні дослідження не позбавлені усталених стереотипів і тенденційності. Аграрним проблемам міжвоєнного періоду присвячені праці польських авторів С.Ігнара, Ч.Мадайчика, М.Менчанковського ³¹. У них дотично висвітлені з альтернативного погляду деякі аспекти польської державної політики в галузі сільського господарства, особливості проведення аграрної реформи 20-х років у Польщі.

У сучасній польській історіографії накреслилась тенденція до подолання комуністичних догм та апологетики польського урядового курсу щодо українців. Це засвідчують праці Р.Тожецького, Є.Коко, Т.Ольшанського ³². Підсумовуючи, наголосимо, що ні у вітчизняній, ні в польській історіографії немає узагальнюючого дослідження, яке б розкривало аграрні програмні засади та діяльність українських політичних партій Західної України, спрямованих на розв'язання земельного питання.

Отже, огляд наукової літератури дає підстави для висновку, що проблеми, пов'язані з аграрним питанням у програмах та діяльності українських політичних партій Західної України міжвоєнного періоду, потребують комплексного, критичного осмислення і ґрунтовного дослідження як винятково важливий аспект суспільно-політичного руху та соціально-економічних відносин.

²⁹ Papierzynska-Tyrek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922-1926. Krakow, 1979.

³⁰ Chojański A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich latach 1921-1939. Wrocław, 1979; Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeczy 1933-1945. Warszawa, 1972; Piórkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudczyzny. 1926-1930. Warszawa, 1981.

³¹ Ignar S. Kwestia rolna w Polsce kapitalistycznej. Warszawa, 1952; Madajczyk Cz. Burżuazyjno-obszarcza reforma w Polsce (1918-1939). Warszawa, 1956; Mieszczankowski M. Struktura agrarna Polski międzywojennej. Warszawa, 1960.

³² Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929. Krakow, 1989; Koko E. Ukraińcy socjaldemokracji galicyjscy w okresie międzywojennym (1918-1939) // Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Krakow, 1993; Olszński T. Historia Ukrainy XX wieku. Warszawa, 1994.

Мета і завдання дослідження. Враховуючи недостатню вивченість проблеми, дисертантка прагнула дати цілісну картину аграрних програм і діяльності українських політичних партій Західної України у 1919–1939 рр. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати стан аграрних відносин у Західній Україні в міжвоєнний період з оглядом на зміст і наслідки польської урядової реформи;
- провести порівняльний аналіз аграрних програмних положень українських політичних партій різного соціально-класового, ідейного і національного спрямування;
- з'ясувати спільні ознаки та відмінності в підходах партій щодо розв'язання земельного питання;
- висвітлити ставлення українських політичних партій до аграрної політики польських урядів;
- з'ясувати рівень впливів українських партій на селянство;
- простежити зміст стратегії й тактики легальних і підпільних українських партій, виявити, яка роль при цьому належала українському селянству;
- дослідити форми і методи діяльності партій серед сільського населення краю;
- визначити практичну значущість набутого досвіду.

Джерельну основу дисертації становлять, насамперед, нормативні документи українських політичних партій, зокрема програми і статuti, резолюції та постанови з'їздів і центральних керівних органів, заяви, відозви та звернення до населення. Більшість нормативних документів опублікована у періодичній пресі, децю вийшло окремими виданнями. Широко використана різноманітна діловодна документація партій, основний масив якої зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові, державних архівів Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської і Волинської областей, а також Архіву Нових Актів у Варшаві. У блоці джерел вагоме місце посідають аграрні закони польської держави 20–30-х років, розпорядження та звіти органів державної влади про нагляд за суспільно-політичним рухом, поліцейські донесення про діяльність українських партій на селі, матеріали щодо конфіскацій друкованих видань

тощо.

Картину політичних подій 20–30-х років суттєво доповнюють мемуари їхніх учасників³³. Використання спогадів вимагає критичного підходу, оскільки партійна приналежність авторів істотно вплинула на інтерпретацію ними історичних фактів.

Деякий фактологічний матеріал використано з опублікованих в УРСР і за кордоном документів³⁴.

Важливу групу джерел дослідження становить тогочасна періодика. Дисертантка опрацювала друковані органи українських політичних партій: „Діло“, „Свобода“, „Розбудова нації“, „Сурма“, „Громадський голос“, „Наша правда“, „Вперед“, „Наша мета“, „Земля і воля“, „Нова зоря“ та інші. Вони дають багато фактичного матеріалу про хід партійних з'їздів, конференцій, нарад, містять важливі статистичні відомості стосовно теми дослідження. Тогочасні часописи висвітлювали розвиток подій на селі та коментували їх. Через пресу поширювалась інформація, партії підтримували зв'язок із сільським населенням тощо.

У дисертації використані матеріали польської офіційної статистики, довідкові видання³⁵.

Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму і об'єктивності, що базуються на пріоритеті документованих фактів, на відмові від політичної заангажованості. Дисертантка використала різні пізнавальні засоби, розглядаючи об'єкт дослідження в конкретному історичному середовищі, в розвитку і взаємозв'язках. У роботі застосовуються

³³ Чернецький А. Спомини з мого життя. Лондон, 1964; Макух І. На народній службі. Дітройт, 1958; Тесляк М. У боротьбі за возз'єднання. Сторінки спогадів. Львів, 1988; Кедрин І. Життя – події – люди: спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976; Климишин М. В поході до волі. Спомини. Детройт, 1987. Т.1.; Шухевич С. Моє життя. Спогади. Лондон, 1991; Книш З. Дух, що тіло рве до бою... Вінніпег, 1951.

³⁴ Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів і матеріалів. Луцьк, 1957. Ч.1; Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною: Документи і матеріали. Станіслав, 1957; Під прапором Жовтня: Документи і матеріали. Львів, 1964. Т.2; Українська суспільно-політична думка в XX ст. Мюнхен, 1983. Т.2; та ін.

³⁵ *Mały rocznik statystyczny*. Warszawa, 1939; *Rocznik ziem Wschodnich*. Warszawa, 1939; *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1927; *Statystyka Polski*. T.5. Warszawa, 1925; Український статистичний річник. Варшава; Краків; Львів, 1935–1937; Енциклопедія Українознавства. Львів, 1993. Т.1, 2.; 1994. Т.3, 4.

спеціальні методи аналізу – логічний, аналітичний, порівняльний, системний.

Наукова новизна роботи полягає, насамперед, у тому, що це перша спроба комплексного дослідження маловивченої у вітчизняній науці теми, присвяченої діяльності українських політичних партій Західної України, спрямованої на розв'язання аграрного питання у міжвоєнний період. На основі широкого кола опублікованих та архівних джерел проаналізовано аграрні програмні засади українських партій, з'ясовані спільні ознаки та відмінності в підходах політичних організацій до вирішення земельного питання, простежено зміст стратегії й тактики, форм і методів діяльності, впливів українських партій на сільське населення Західної України. До наукового обігу залучено значну кількість нових архівних документів. Запропоновано власну концепцію проблеми, нові підходи до ряду питань.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист:

1. Польські правлячі кола, проводячи у Західній Україні земельну реформу, розглядали її як національно – політичну проблему, в процесі розв'язання якої розраховували перетворити польську національну меншість у більшість і підготувати ґрунт для досягнення своїх стратегічних цілей – асиміляції та колонізації українського населення. Внаслідок цього в краї склались надзвичайно складні національні та соціально – економічні відносини, які супроводжувалися гострою політичною боротьбою.

2. Аграрна проблема у зв'язку з її надзвичайною гостротою перебувала в центрі уваги українських політичних партій, знайшовши відображення в програмних документах. Порівняльний аналіз програм засвідчив, що найбільш обґрунтовані і привабливі для різних прошарків селянства аграрні положення розробили ЧНДО, УСРП та ОУН. Ці партії домагались конфіскації поміщицьких, державних і церковних земель та передачу їх українському малоземельному та безземельному селянству без жодного викупу. В результаті на селі планувалось створити середні самовистачальні господарства, розвиток яких повинна була підтримувати національна держава. Кращою формою організації села ці партії вважали кооперацію, селянські спілки. Землеволодіння мало ґрунтуватись на праві приватної власності. КПЗУ і УСДП також виступали за

скасання великого землеволодіння і передачу землі біднішій частині селянства без викупу, але з наступною ліквідацією приватної власності.

3. Стратегічною метою національно - державницьких партій (УНДО, УСРП, УСДП, ОУН) було створення самостійної, соборної Української держави, яка б проводила аграрні перетворення. КПЗУ пропагувала ідею возз'єднання Західної України з Радянською Україною, а УКС і УНО виступали за автономію Західної України в складі Польської держави. Відмінності спостерігались і в тактичній лінії партій. УНДО, УСРП, УСДП, УКС, УНО намагалися втілити у життя програмні цілі тільки з допомогою мирних засобів, використовуючи при цьому політичну, економічну і теоретичну діяльність. КПЗУ та ОУН обрали тактику революційної боротьби, застосовуючи мирні та силові засоби проти окупаційного режиму.

4. Західноукраїнські політичні партії використовували різні форми і методи діяльності серед селянства: скликання віч і зборів, розповсюдження періодичних видань, легальних і нелегальних листівок, відозв, звернень, організацію страйків і політичних демонстрацій. Одним з важливих напрямів для легальних партій була парламентська боротьба. Для УНДО він був головним. ОУН використовувала тактику індивідуального терору проти представників польського режиму. Ефективною формою агітаційно-масової роботи на селі була усна агітація, яка давала можливість охопити і неписьменні верстви українського селянства. Використовувались також опосередковані методи впливу на цю категорію населення. Селянство потрапляло в сферу впливу українських партій завдяки діяльності на селі „Просвіти“, кооперативних, релігійних, молодіжних товариств.

5. Як засвідчив аналіз фактичного матеріалу, більшість сільського населення Західної України негативно ставилось до польської влади, проведення аграрної реформи, і підтримувала в першу чергу українські партії національно - державницького табору. В умовах утвердження авторитаризму в Польщі і внаслідок переходу УНДО до співпраці з урядом після 1935 р. вплив легальних українських партій занепадав й ініціатива поступово перейшла до підпільної ОУН.

6. Розвиток подій показав, що розв'язати аграрну проблему в Західній

Україні на користь місцевого населення у той період було неможливо. Причиною цього стала передусім антиукраїнська політика польських властей, а також брак єдності українських політичних партій (навіть близьких за ідеологією), що призвело до розпорошення сил.

Практичне значення дисертації. Основні положення і висновки роботи, зібраний автором фактологічний матеріал можуть бути використані для подальшого дослідження даної теми і суміжної проблематики, розробки нових концепцій історії українського національно-політичного руху, при підготовці узагальнюючих праць з історії України та Польщі, у науково – педагогічній діяльності (зокрема, в межах курсів історії України та Польщі, політичних наук).

Основні положення дослідження **впробовані** на засіданні кафедри політичної історії Львівського державного університету ім. І.Франка, в опублікованих статтях та виступі на Всеукраїнській міжвузівській науковій конференції „Гуманітарна освіта і проблеми духовного відродження України” (Львів, 1994).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ.

У вступі обгрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, хронологічні рамки, мету, завдання та методологічні основи дослідження, охарактеризовано стан наукової розробки теми, подано огляд використаних джерел, виділено наукову новизну та практичне значення дисертації, окреслено основні положення дисертації, що виносяться на захист.

У першому розділі „Польський політичний режим у Західній Україні. Характеристика аграрного ладу“ підкреслено, що територія Західної України опинилась у складі Другої Річсполитої внаслідок військових дій, укладення Польщею міжнародних договорів без участі представників корінного українського населення, яке становило на цих землях абсолютну більшість.

Упродовж міжвоєнного 20-річчя польські власті ігнорували взяті на себе зобов'язання щодо надання територіальної автономії Східній Галичині, не повною мірою забезпечували гарантовані Конституцією 1921 р. права національних меншин. Для політики польських офіційних чинників щодо українців характерні дискримінаційні дії у політичній, культурно-освітній, релігійній та інших сферах. Насамперед це виявилось у недопущенні українців на адміністративні посади; адміністративному розмежуванні українців Східної Галичини і Волині шляхом встановлення так званого „сокальського кордону“; заміні історичної назви Східна Галичина на Східну Малопольщу і заборони вживання терміну „українець“; забороні вживання української мови в державних установах на історичних українських землях; закритті на основі закону від 31 липня 1924 р. українських шкіл; переслідуванні деяких українських культурно - освітніх товариств, господарських і політичних об'єднань; винищенні православних церков на Холмщині; проведенні „пацифікації“ тощо.

У контексті дискримінаційних антиукраїнських заходів особливе місце посідало проведення в Західній Україні аграрної реформи. Відповідно до закону, прийнятого сеймом у липні 1920 р. передбачалося щорічне парцелювання урядом 200 тис. га державних земель, занедбаних маєтків, а також поміщицьких господарств, для яких було визначено вищу норму землеволодіння до 60 га у промислових та приміських зонах, 180 га – у сільськогосподарських; для Східних воєводств – українських і білоруських – до 400 га. Земля понад норму підлягала викупу і призначалась на парцеляцію.

В економічному плані закон був ліберальним, прогресивним. Однак при втіленні його в життя гору брали політичні мотиви і національні чинники. Незважаючи на аграрне перенаселення в краї, масове безземелля та малоземелля українського селянства, зосередження великої земельної власності у незначної частини поміщиків, польський уряд впродовж всього міжвоєнного періоду здійснював поселення в Західній Україні цивільних та військових сільськогосподарських осадників. За офіційною польською статистикою у чотирьох воєводствах Західної України наприкінці 30-х років налічувалося 47 тис. таких господарств. Законно і незаконно українське населення було май-

же відірване від участі в парцеляції.

Аграрна реформа, здійснювана в Польщі, не ліквідувала малоземелля і безземелля в Західній Україні. Окрім цього, її головною метою було економічне підкорення українського селянства та колонізація краю вихідцями з корінних польських земель. Реформа не внесла докорінних змін і в систему землекористування, однак посилила соціальну диференціацію. За поміщиками, державою та церквою залишалося близько половини орної землі, майже всі ліси, значна частина луків. Власне парцеляція з несправедливими методами її проведення і пов'язана з нею колонізація впродовж 20-30-х років служили постійною причиною ескалації напруженості польсько - українських взаємин. На такому загальному тлі гострих протиріч, в умовах колоніального режиму і змушені були розробляти свої програмні засади з аграрного питання українські політичні партії та боротися за їх втілення в життя.

Другий розділ „Аграрне питання в програмних засадах та діяльності Українського Національно - демократичного Об'єднання“ присвячений найвпливовішій та чисельній українській партії, що дотримувалась в політичному спектрі Західної України впродовж 20-30-х років центристських позицій.

Розділ відкривається оглядом організаційної структури УНДО. Наведені дані про його соціальний та чисельний склад. Наголошено, що виникнення організації як партії демократичного європейського зразка в липні 1925 р. (внаслідок об'єднання українських центристських сил - УНТП, УПНР і УПР із парламентарями з Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя) змінило політичну ситуацію не тільки в краї, а й у всій Польщі. Вже в першому партійному документі - відозві до українських громадян 12 липня 1925 р, акцентувалося на тому, що УНДО є „організацією національною і демократичною, яка беручи до уваги справедливі змагання поодиноких клас - підчинює їх найвищому ідеалові нації“. Констатуючи наявність різних верств та станів в українському середовищі, ідеологи УНДО наголошували на „понадкласовості партії“, яка „виражає інтереси найчисельнішої суспільної категорії населення краю - селянства“, бо „ми не маємо ані сильної поміщицької верстви, ані великих промисловців, ані великих капіталістів. Маємо селянську верству (середняки, малоземельні, безземельні) і вона є найсиль-

ніша". Виступивши захисником інтересів всього українського селянства, УНДО у зверненні спробувало розкрити свою аграрну доктрину. Її зміст виводився з „непорухності" приватної власності на землю. Щодо майбутніх практичних дій, то Об'єднання стверджувало, що буде боротися „за перехід землі в руки нашого селянства, особливо малоземельного і безземельного, без дальшого відшкодування."

Положення про передачу землі безземельним та малоземельним українським селянам без викупу викликало гостру дискусію в партії. Одна офіційна програма, прийнята на II з'їзді УНДО у листопаді 1926 р., підтвердила аграрні домагання націонал-демократів: вивласнення великої земельної власності та передачу її без викупу українським малоземельним і безземельним селянам; негайне припинення польської колонізації західноукраїнських земель; створення у сільському господарстві „здорових самовистарчальних господарств". При цьому зазначалося, що кожен селянин має право на таку кількість землі, яку він у змозі зі своєю родиною обробити. В програмі йшлося про підняття добробуту селян за рахунок підвищення врожайності господарств за допомогою проведення меліорації землі та впровадження і подальшого розвитку української кооперації. Націонал-демократи передбачали створення Головної Економічної Ради, яка б координувала діяльність економічних установ краю – „Центросоюзу", „Маслосоюзу", „Сільського господаря" та ін.

Аналізуючи програмний документ, дисертантка наголосила, що УНДО виступаючи з позицій пріоритету національного над соціальним, особливу увагу зосередило на політичній частині документу, економічні ж положення (куди входила й аграрна програма) розкриті в загальних, подекуди декларативних рисах. Це зроблено з тактичних міркувань. Програма залишалася незмінною впродовж існування організації й уникала конкретизації положень з найгостріших проблем. Цю функцію виконували резолюції з'їздів УНДО відповідно до динамічних змін політичного та економічного життя. У розділі детально розглянуто аграрні резолюції з'їздів, зазначається їх антиколонізаційний характер щодо Польщі.

Окреме місце відводиться аналізу різних форм та методів діяльності

УНДО серед селянства. Найефективнішими засобами впливу націонал-демократів на сільське населення були видання і поширення відозв і звернень, розповсюдження партійної преси. Порівняно з іншими українськими партіями, УНДО надавало питанню преси найбільшого значення. У міжвоєнний період виходив офіційний тижневик УНДО „Свобода“, представницький щоденник „Діло“, газета „Новий час“ тощо. Згідно зі статутом УНДО, Центральний Комітет повинен був стежити за тим, щоб члени партії, зокрема селяни, були передплатниками „Свободи“. У грудні 1931 р. Об'єднання прийняло спеціальну постанову, за якою кожен ундівець, котрий не передплатував газети, позбавлявся суттєвих прав як члена партії: не міг обиратись до вищих партійних установ; не міг делегуватись на з'їзд. Окрім цього, згідно з змінами до статуту (березень 1933р.), селяни, які передплатували орган „Свобода“, звільнялись від сплати партійних внесків.

Ефективними формами діяльності УНДО на селі були: проведення масової селянської вічевої кампанії (вересень–листопад 1925р.) проти польської аграрної реформи; петиційної акції–протесту проти законопроекту 1932 р. про подальше осадництво; скликання селянських віче у 1936 р. за скасування колонізації українських земель. У розділі наводяться приклади і масштаби таких акцій.

До опосередкованих методів впливу на українське селянство належала діяльність партії в українських господарських, просвітніх, релігійних, молодіжних товариствах. У розділі подаються численні факти впливу націонал-демократів на „Сільський господар“, „Просвіту“, „Рідну школу“, „Сокіл“, „Луг“ тощо, названі умови співпраці між ними.

Чільне місце у розділі посідає аналіз стратегії і тактики УНДО. Стратегічною метою націонал-демократів було створення самостійної, соборної Української держави, яка б перевела аграрні перетворення в життя. Хоча Об'єднання не мало детально розробленої тактики, але в нього були чітко визначені межі, яких при вибраній стратегії найвищі партійні органи не могли переступити. Ці принципи, яких партія дотримувалась упродовж всього періоду існування, зафіксовані ще в платформі УНДО 11 липня 1925 р.: „До здійснення права нації змагатиме УНДО всіма доцільними методами., відкидаючи

✓
всі акти насильства, як акти незгідні з принципами моралі, права і справедливості". Тут же чітко називався парламентський шлях боротьби як визначальний у реалізації програми партії.

Дисертантка проаналізувала парламентську діяльність ЧНДО у 1926-1939 роках. Особливо виділивши період 1928-1930 рр., коли до українського сеймового клубу входило 23, а до сенатського – 9 унівських парламентарів. У розділі названо найактивніших унівських послів, котрі у своїх виступах домагались від уряду Польщі конкретних рішень для полегшення проблем українського селянства, а саме: негайного припинення колонізації; надання спроможно виплачуваних кредитів українським селянам для закупівлі парцеляційної землі; протест проти ліквідації владою органів самоврядування – українських сільських громад та повітових рад; протест з приводу проведеної „пацифікації” тощо. Незважаючи на дрібні успіхи в окремих питаннях, українські парламентарі не могли істотно вплинути на законодавство, бо всі їхні принципові позиції у справах аграрних перетворень відкидались більшістю сейму. Обравши парламентську боротьбу як основну форму діяльності, ЧНДО змушене було поступово від неї відмовлятися. Значення цієї діяльності у 30-х роках занепадало у зв'язку з фактичною ліквідацією парламентської демократії у Польщі, остаточним утвердженням авторитарного режиму та переходом ЧНДО до співпраці з урядом. Провал політики „нормалізації” викликав серед української громадськості розчарування в легітимно – парламентських методах боротьби, що стало поштовхом до занепаду впливу легальних українських партій. Досвід боротьби націонал-демократів у сеймі та сенаті Польщі засвідчив неможливість розв'язати аграрну проблему Західної України у той період парламентським шляхом. Однак парламентська діяльність ЧНДО відіграла важливу роль у пропаганді ідей господарської самостійності та згуртованості українського селянства, у протистоянні політиці асиміляції українців, у збереженні традицій багатопартійної демократії у суспільстві.

Третій розділ „Відображення аграрних проблем у програмах та діяльності українських партій соціально – демократичного напрямку” висвітлює ідеологічні засади, напрями діяльності та роль українських партій „демокра-

тичного соціалізму", до яких на Західній Україні належали Українська Соціал-демократична та Українська Соціалістично-радикальна партії. Хоча початкова біографія цих партій різна, проте в кінцевому підсумку їх економічна і політична платформи виявилися дуже подібними, і вони разом опинились у складі Соціалістичного інтернаціоналу, визнавши його методологічну основу і практично-політичну акцію.

Розпочато розділ даними про організаційну структуру УСДП. Зазначено, що діючи легально, партія у 20-ті роки поширила діяльність на всі українські землі під Польщею, охопила впливом бідніше селянство й незначну частину інтелігенції й налічувала у своїх рядах близько 4 тис. членів. Аналіз ідеологічних засад і практичної роботи УСДП, партійної преси дає змогу дійти висновку, що організація після свого VI з'їзду в березні 1923 р. перейшла на прокомуністичні позиції. Національне визволення соціал-демократи пов'язали з здійсненням соціалістичної революції, а орієнтацію на Радянську Україну вбачали як основу для досягнення стратегічної мети – будівництва незалежної соборної Української соціалістичної держави. Аграрна програма передбачала знесення „приватної власності всіх засобів продукції на селі та їхній перехід в руки селян“, скасування великої земельної власності та її перехід в „загальну народну власність“, об'єднання сільського населення в споживчі комуни шляхом існуючих українських кооперативів.

Прокомуністична діяльність УСДП призвела до її ліквідації польською владою, відновлена ж організація 1928 р. мала значно менший вплив на суспільно-політичне життя краю. У 30-ті роки її місцеві осередки діяли лише у Львівському та Станіславському воеводствах.

Головна увага у розділі зосереджена на Українській Соціалістично-радикальній партії – основного виразника українського селянства Західної України. У програмі, прийнятій на з'їзді 1926 р., партія підкреслила свій національний характер, взявши під опіку тільки „працюючих українців“, котрі здебільшого були селянами. Об'єднуючи „українських працюючих людей“, УСРП не планувала боротись революційними методами. Своєю стратегічною метою партія проголосила самостійну „Українську Трудову Республіку з переходом усієї повноти влади в ній до рук працюючого народу“.

В аграрній частині програми соціалісти-радикали домагались того, щоб земля, якою розпоряджались поміщики і спекулянти та „взагалі більші власники“, держава і церква, була передана українським трудовим малоземельним та безземельним селянам без жодного викупу. Планувалося створити народний земельний фонд для наділення малоземельних і безземельних селян. Розподіл землі мали б переводити „ради працюючого народу“. Виконання далекосяжних завдань планувалося проводити після проведення розподілу великого землеволодіння. Наголошувалося на створенні „здорових селянських господарств“. Для піднесення врожайності землі планувалося проведення комасації, меліорації, регуляції рік, доріг, електрофікації сіл, будівництво сільськогосподарських шкіл. Особливі надії соціалісти-радикали покладали на кооперацію, за допомогою якої обіцяли розв'язати аграрні проблеми: „Земля, праця і кооперація – це є наша програма в селянській справі!“.

У розділі детально проаналізовані форми і методи роботи УСРП серед селянства, виділені їх етапи і масштаби. До найефективніших належали: антиколонізаційні заяви в партійній пресі; агітаційні виступи парткерівників; скликання масових селянських віче і зборів (антиколонізаційна акція вересня – грудня 1925 р. і квітня 1932р., акція, спрямована на створення комітетів „допомоги голодному селу“, акція-бойкот проти парцеляційної спекуляції церковних ґрунтів жовтня-грудня 1928 р., антиподаткова акція парламентарів УСРП вересня-жовтня 1928р. тощо).

Зумовлено, що обидві західноукраїнські партії „демократичного соціалізму“ у 30-ті роки прагнули до співпраці – видання спільних заяв, відозв, звернень, легальних листівок, комунікатів. Однак реальна співдіяльність українських соціалістичних партій набула поширення переважно серед молоді. Виявлено й тактичні відмінності: УСРП використовувала впливи на українське селянство завдяки діяльності українських господарських, освітніх, молодіжних товариств, УСДП виступала проти співпраці з несоціалістичними товариствами, використовуючи лише гуртки „Робітничої громади“.

У підсумках наголошено, що аграрна частина програми УСРП була досконалішою і за суттю економічних вимог та засобами їх реалізації відображала корінні інтереси селянства краю. У зв'язку з цим партія мала перева-

жаючий вплив в українському селі. Наприкінці 1934 р. вона налічувала понад 20 тис. членів, а окрім цього мала розгалужену мережу молодіжних організацій „Каменярі“, чисельність яких становила 10 тис. осіб. Декларативність і невизначеність програмних засад УСДП, промарксистське доктринерство, особисті амбіції лідерів підривали її авторитет і зменшували вплив на західноукраїнське селянство.

Загалом УСДП та УСРП, незважаючи на певний догматизм, мінливість ідейно-політичних концепцій відіграли помітну роль в організації українського селянства на економічну боротьбу проти польського колонізаційного режиму.

У четвертому розділі „Аграрна концепція та методи боротьби за розв'язання селянського питання в діяльності КПЗУ“ коротко висвітлено діяльність у 1919 – 1922 рр. одного з ліворадикальних угруповань – Компартії Східної Галичини, яка була складовою частиною Компартії Польщі, йшла у форвартері політики ВКП(б) і III Комуністичного інтернаціоналу. Стратегічна мета польських і західноукраїнських комуністів передбачала сформування союзу пролетаріату і бідного селянства, а з їх допомогою здійснення соціалістичної революції. З 1923 р. діяльність КПСГ поширилась також на Волинь, у зв'язку з чим партію переіменовано на КПЗУ. На цей час, за більшовицьким зразком склалась її централізована організаційна структура. Основу КПЗУ становили законспіровані партійні осередки на підприємствах, у фільварках, навчальних закладах. Усією роботою керував Центральний комітет, який із свого складу виділив політбюро і секретаріат, сформував відповідні відділи.

Пропагуючи орієнтацію на Радянську Україну, яка мала б допомогти Західній Україні визволитись з-під польської окупації та об'єднатись в єдиній соціалістичній радянській державі, КПЗУ у 20-ті роки мала помітний вплив серед частини селянства і робітництва. Цьому сприяли успіхи НЕПУ в СРСР, політика українізації в радянській Україні, що стало притягаючою силою для багатьох людей в Західній Україні.

Основною аграрної програми партії впродовж її існування було гасло конфіскації поміщицьких, монастирських і церковних земель та безкоштов-

ної передачі її трудовому селянству. При цьому КПЗУ розглядала гасло „За землю без викупу“, так само як і часткові вимоги щодо поліпшення становища селянства, лише як необхідні проміжні завдання на шляху до здійснення пролетарської революції. Щодо питання про характер аграрного ладу в Західній Україні після перемоги соціалістичної революції, то партія вважала за краще його не афішувати. Адже згідно з більшовицькою програмою, яку КПЗУ сповідувала, приватна власність на землю скасовувалась, одноосібні селянські господарства мали перетворитись у великі державні або колективні.

У розділі детально охарактеризовано тактичну лінію партії, форми і методи її агітаційно-пропагандистської та організаційної діяльності на селі. На основі значного фактичного матеріалу зроблено висновок, що гасла, якими оперувала КПЗУ, підпорядковувались завданню форсованої підготовки збройного повстання, повалення Польської держави, захоплення влади, що було не-реальним. Догматизм, залежність від Комінтерну не давали змоги тверезо проаналізувати політичне і соціально-економічне становище і виробити адекватну їй лінію дій.

Цвердження військово-бюрократичних методів управління в СРСР, перенесення їх на відносини між компартіями в межах Комінтерну, проведена насильницькими методами на Радянській Україні колективізація з непомірно жадливими соціальними наслідками різко негативно позначилось на ставленні українського селянства до Радянського Союзу. Під впливом цих подій почався занепад комуністичного руху в Західній Україні. Частина населення, що дотримувалася радянофільських позицій, відвернулася від комуністів. Національносвідомі елементи покинули КПЗУ, чисельно в ній почали переважати поляки та євреї.

Врешті-решт КПЗУ перетворилась у партію тоталітарного типу і своєю боротьбою проти українських партій поставила себе за межі національного руху. Фактично вона стала слухняним знаряддям сталінської політики в Західній Україні, хоча це не врятувало її від репресій. У 1938 р. Виконком Комінтерну ухвалив постанову про розпуск компартії Польщі, а разом з нею – компартії Західної України. Приводом стало звинувачення, що нібито керівництво у цих партіях захопила фашистська агентура.

Через сповідування соціально-класового принципу КПЗУ впродовж свого існування не змогла піднятися вище від вузькопартійних ідеологічних догм. Вона виробила експансивну економічну, в тому числі аграрну програму, розраховану на якнайменш освічених людей. КПЗУ зверталась до населення з нерелевантними популістськими гаслами, але саме в тому була прихована велика небезпека. На КПЗУ працював весь Комінтерн, КП(б)У, вони допомагали інтелектуально і матеріально творити комуністичний міф на Західній Україні.

У п'ятому розділі „Земельне питання у програмних документах і діяльності українських націоналістичних угруповань і партій“ насамперед з'ясовано ідеологічні підвалини українського інтегрального націоналізму, охарактеризовано початки його організаційного оформлення як окремої ідейно-політичної течії. В подальшому висвітлені аграрні домагання та діяльність серед селянства таких угруповань, як Українська партія Національної Роботи, Українська Військова Організація, Фронт Національної Єдності, але головна увага зосереджена на Організації Українських Націоналістів.

Загальна програма ОУН була прийнята на I Великому Зборі 1929 р. У ній окреслювався державний устрій, за який мала боротись партія, зазначались основні доктринальні принципи організації політичної влади: всеукраїнство, надпартійність, монархизм. Соціальні засади ґрунтувались на приватній власності й були орієнтовані на середнього селянина-господара, заохочення приватної ініціативи поряд з державними підприємствами.

У постанові II Великого Збору ОУН (1939 р.) вперше сформульовано важливу тезу про те, яким буде економічний лад в незалежній державі: „український націоналізм вважає за необхідне побудувати економічний устрій держави на мішаних формах удержавленої, громадської й приватної господарської власності“. Відповідно до цієї мети ОУН накреслила основні засади ведення аграрної політики. Передбачалось створити систему трудового селянського господарства, побудовану на праві приватної власності й спадковості. Приватну земельну власність обмежувала б державна регуляція вільного продажу й купівлі землі. Колективізацію як примусову систему використання праці селянина планувалось ліквідувати, землі та майно колгоспів і радгоспів розділити між трудовими селянськими господарствами, а ті з об'єктів, що не

надаватимуться до розподілу, перевести у власність сільських громад. Засаду безвикупного вивласнення поміщицьких земель держава поширить й на церковні землі. Держава підтримуватиме середняцькі господарства фермерського зразка шляхом розбудови всіх форм кооперації, широкої організації кредиту й агрокультурної допомоги.

Щодо тактики, форм і методів діяльності ОУН, то вони впливали з переконання, що найвищу ціль – національну незалежність – належало здобути революційними засобами. Українське населення, на думку ідеологів партії, повинно було залишатись у стані постійної готовності, щоб не допустити консолідації влади „окупантів“. Акти терору, вияви громадської непокори, місцеві сутички та повстання, на думку націоналістів, мали перерости у велику пожежу, з якої народиться незалежна Українська держава. У розділі проаналізовано методи боротьби ОУН, з'ясовано причини швидкого поширення руху інтегральних націоналістів, вказано на внутріпартійні суперечності, що давали місце для розколів.

Підсумовується, що за філософськими та ідеологічними конструкціями „чинного націоналізму“ помітна розважливість і поміркованість його економічної програми, яка заперечувала споживацько-люмпенський підхід до розвитку економіки, в тому числі сільського господарства. Дотримуючись концепції активного чину, опертого на здорові національні сили, висунувши перед собою мету будь-що відродити Українську державу, ідеологи визначального напрямку допускали різні форми власності, обіцяли створити сприятливі умови зарубіжним інвесторам. Якщо „очистити“ економічну програму „чинного націоналізму“ від певної заідеологізованості, то в ній можна побачити цінні конструктивні рецепти будівництва змішаної економіки на приватно-власницькій основі в сучасній Українській державі.

У шостому розділі „Соціально-економічна доктрина і практика українських консерваторів“ аналізується зародження у Західній Україні християнсько-демократичного руху, кристалізація його в угруповання консервативного напрямку.

У Львові 1925 р. заснована Українська Християнська Організація, що мала на меті виховання громадськості у християнському дусі й відвернення

її від комуністичних впливів. Ідеологія УХО ґрунтувалась на підвалинах католицької релігії. Організація висувала гасло „Все відновити в Христі“ і роз'яснювала, що не лише особисте, родинне, а й суспільне, культурне, економічне життя повинно виходити із заповітів Христової науки і католицької церкви. Аграрної програми УХО не виробила, обмежившись постулатом „християнство домагається чесної і совісної праці“. Організація не мала вагомого впливу серед українських політичних кіл та й ширшого загалу Галичини. Християнські демократи згуртували біля себе переважно молодих священиків та кілька сотень селян і світської інтелігенції.

Наміри духовенства домогтися більшого впливу на стан справ у суспільстві в умовах загострення відносин серед різних груп українського населення знайшли вияв у витворенні ним нових політичних структур. У Львові 1930 р. на нараді політиків консервативного напрямку, котрі дотримувались монархічних поглядів і гуртувались навколо станіславського єпископа Г.Хомишина та газети „Нова зоря“, було засновано політичну партію Українська Народна Обнова, що заступила місце УХО.

У програмній заяві Г.Хомишина, яка водночас була програмним документом партії, політичним ідеалом визнавалась автономія Західної України в складі Польської держави, а християнсько-католицька релігія – основою вселюдської культури і національного прогресу, через яку поступовим консервативним шляхом можна досягнути соціальної та національної гармонії.

УНО активно втручалось у суспільно-політичне життя. У 1934 р. вона заснувала товариство „Скала“, через яке робила спроби зав'язати тісніші контакти з селянством. Партія виступала проти політики пацифікації, одночасно критикувала українське підпілля за революційні методи боротьби.

У 1930 р. з ініціативи митрополита А.Шептицького була заснована ще одна релігійна організація – Український Католицький Союз. Організація мала на меті підняти роль та місце католицької віри і моралі серед української спільноти. УКС заявив, що буде захищати інтереси народу, утверджувати соціальну справедливість для українських селян і робітників, стоячи на ґрунті легальності супроти Польської держави.

УКС не мав конкретизованої програми, чіткої організаційної струк-

тури. Завдяки такій аморфності союз об'єднав людей різних соціальних верств і політичних переконань. Ідейно і політично він був тісно пов'язаний з УНДО. Як і Українська Народна Обнова, УКС особливу увагу приділяв роботі з жінками та молоддю. Члени Союзу активно працювали в молодіжних національно-патріотичних організаціях „Луг“, „Сокіл“, „Пласт“. З ініціативи А.Шептицького Союз заснував молодіжну організацію „Католицька акція української молоді“.

Загалом консервативним соціально-економічним концепціям у Західній Україні були властиві загальнолюдські етичні норми, які протистояли формуванню облудних економічних поглядів. Водночас консерватори допускали можливість обмежених соціальних реформ у суспільстві, що мало запобігти зростанню соціальної напруженості. Вони виступали за збереження і розвиток приватної власності, традиційних суспільних інститутів – сім'ї, школи, церкви, різних християнсько-демократичних об'єднань. Останні, як засвідчує їх діяльність у Західній Україні, були прихильниками ієрархічності, виступали проти вседозволеності, аморалізму, анархізму, за збільшення компенсаційної ролі церкви у суспільному житті, за свідоме самообмеження. Консервативні концепції не виходили за межі папських енциклік, які в першій половині ХХ ст. неодноразово видавалися і мали вагоме соціально-економічне навантаження. І хоча український консерватизм за фізичною силою і підтримкою в українському середовищі ще був заслабкий, він зробив значний інтелектуальний внесок у суспільну думку ХХ ст.

У висновках зроблено узагальнення, визначено основні етапи і тенденції аграрних домагань та діяльності українських партій. Підкреслено, що розвиток подій показав неможливість розв'язати аграрну проблему в Західній Україні на користь місцевого населення у міжвоєнний період. Причиною цього була передусім антиукраїнська політика польських властей, а також брак єдності українських політичних партій, навіть близьких за ідеологією, і їхнє взаємне поборювання, що призвело до розпорошення сил, розколу українського села. Звідси випливає важливий урок для сьогодення: тільки консолідація національно-державницьких політичних середовищ допоможе об'єднати здорові громадянські сили, у тому числі селянство, і провести обґрунто-

вані аграрні реформи. При цьому варто пам'ятати, що аграрна політика не може бути успішною у відриві від інших сфер політики, економіки, національно-державного і культурного будівництва.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Програмні засади та діяльність Української Соціалістично-радикальної партії (1926–1939рр.)//Вісн. Львів. держ. ун-ту. Серія Іст. Львів, 1995. Вип. 30. С.74–81.

Ставлення українських політичних партій Західної України до подій літа-осені 1930 р. в цьому краї.//Вісн. Львів. ін-ту внутрішніх справ. Львів, 1996. Випуск III. С.156–166.

Аграрне питання в програмних документах та діяльності українських націоналістичних політичних партій Західної України в 1919–1939 рр.//Республіканець. Львів, 1994. №3. С.66–71.

Аграрні програмні засади Організації Українських Націоналістів (1929–1939рр.)//Розбудова держави: Журн. державницької думки. Київ, 1997. №3. С.58–61.

Матвій Стахів.//Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. Львів, 1995. Випуск II. С.206–208.

Аграрне питання в програмах українських політичних партій Західної України в 1919–1939рр.//Тези Всеукр. міжвуз. наук. конф. „Гуманітарна освіта і проблеми духовного відродження України“ Львів, 21–22 березня, 1994. С.69–71.

Summary

Olena Kondratiuk. Agrarian problem in programmes and activity of Ukrainian political parties in Western Ukraine in 1919-1939.

Dissertation. Academic degree in History (assistant Professor) speciality 07.00. 01. History of Ukraine. Ivan Franko L'viv University. L'viv.1997.

The written variant of the thesis presenting an integral part of agricultural programmes and activities of Ukrainian political parties in Western Ukraine in 1919-1939 is under defence. Special attention is paid to the analysis of agrarian program documents of political parties, characteristics of strategy, tactics, forms and methods of activity, main directions of relations among parties and struggle for the solution of problem of land in Western Ukraine in 20-30-s of XXth century.

Аннотация

Кондратиук Е.К. Аграрный вопрос в программах и деятельности украинских политических партий Западной Украины в 1919-1939 гг.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – История Украины. Львовский государственный университет им. И.Франко. Львов, 1997.

Защищается рукопись диссертации, которая содержит целостное исследование аграрных программ и деятельности украинских политических партий Западной Украины в 1919-1939 гг. Особое внимание уделено анализу аграрных программных документов политических партий, характеристике стратегии и тактики, форм и методов деятельности, основных направлений междупартийных отношений и борьбы за решение земельного вопроса в Западной Украине в 20-30-е годы XX в.

Ключові слова: політична партія, аграрна програма, Західна Україна, аграрна реформа, польське осадництво, колонізація, українсько-польські відносини.

Підписано до друку 24.06.97. Формат 60x84/16.

Об'єм 1 друк. лист. Тир.100 прим. Безкоштовно.

[Faint, illegible handwriting]

417344

AB 38.305